

Fecr Yayınları: 774

EBU YAKUP SEKKÂKÎ'NİN GRAMER VE BELAGAT ANLAYIŞI

Editörler

Tahsin Yurttaş - Abdullah Hacıbekiroğlu

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2023

ISBN: 978-625-6602-26-7

Bu kitaptaki yazıların sorumluluğu bölüm yazarlarına aittir.

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EBU YAKUP SEKKÂKÎ'NİN GRAMER VE BELAGAT ANLAYIŞI

Editörler

Tahsin Yurttaş - Abdullah Hacıbekiroğlu

Yazarlar

Abdullah Hacıbekiroğlu

Cennet Asana

Duran Ekizer

Hatice Keskinoglu

İsa Güceyüz

Mehmet Candan

Mehmet Zahid Çokyürür

Osman Aktaş

Servet Demirbaş

Tahsin Yurttaş

Ankara 2023

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ-----	7
ÖN SÖZ -----	11
SEKKÂKİ’NİN HAYATI, ESERLERİ; BELAGAT VE DİL İLİMLERİNDEKİ YERİ	
Hatice Keskinoglu-----	17
SEKKÂKİ’NİN SARF ANLAYIŞI	
Tahsin Yurttaş - Mehmet Candan -----	55
SEKKÂKİ’NİN NAHİV ANLAYIŞI	
Mehmet Candan -----	81
SEKKÂKİ’NİN FESAHAT ANLAYIŞI	
Duran Ekizer-----	131
SEKKÂKİ’NİN MEANİ ANLAYIŞI	
Osman Aktaş-----	161
SEKKÂKİ’NİN BEYAN ANLAYIŞI	
Abdullah Hacıbekiroğlu-----	195
SEKKÂKİ’NİN BEDİ ANLAYIŞI	
İsa Güceyüz -----	239
SEKKÂKİ’NİN İ‘CAZ ANLAYIŞI	
Mehmet Zahid Çokyürür-----	267
SEKKÂKİ’NİN BELAGAT TASAVVURUNDA MANTIK-BELAGAT İLİŞKİSİ	
Tahsin Yurttaş-----	301
HATİP KAZVİNİ’NİN BEYAN İLMİ BAĞLAMINDA SEKKÂKİ ELEŞTİRİSİ	
Servet Demirbaş-----	335
ÇAĞDAŞ DÖNEMDE SEKKÂKİ’YE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ	
Cennet Asana-----	373

SUNUŞ

Sekkâki dil ilimlerinin yanı sıra kelim ve fıkıh gibi dinî ilimlerde de uzmanlaşmış çok yönlü bir âlim olma özelliğini taşımaktadır. Mutezile mezhebine mensup olduğu nakledilen bu âlim belagat tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Arap diline dair yaptığı çalışmada, uzun süre ilgilendiği kelim ile mantık ilimlerinin metotlarından ve Mutezile mezhebinin akılcı geleneğinden etkilendiği görülmektedir. Farklı alan ve konularda eserler telif ettiği rivayet edilse de günümüze kadar gelen en önemli eseri *Miftahu'l-Ulum* adlı kitabıdır. Sahip olduğu akılcı birikimini kavramsal ve sistematik bir şekilde bu eserine açık bir biçimde yansıtmıştır. Abdülkahir Cürcani'nin *Delailü'l-İ'caz* ve *Esrarü'l-Belaga* adlı eserlerinin Sekkâki'nin temel kaynaklarından olduğu açıktır. Bununla beraber Cürcani'de görülen edebî zevk ve sözdizimsel anlam vurgusunun Sekkâki'de azaldığı ve daha formel bir hâl aldığı söylenmiştir. Müellif ve eseri, mantık ilminin etkisinde kalarak belagat ilmi ile ilgili getirdiği tanım ve tasniflerin kuru, tatsız ve edebî zevkten uzak olması iddiasıyla çağdaş dönemde eleştiriye tabi tutulmuştur. *Miftah*'ın estetik ve edebî zevkten yoksun olduğu, dahası belagat tarihinde bir donukluğa sebep olduğu iddia edilmiştir. Bununla beraber onun belagat anlayışının ve eserinin belagat ilminde oluşan birikim sonucunda meydana gelen bir olgunlaşma seviyesini temsil ettiğini, müellifin belagati bir ilim olarak yetkinleştirdiğini belirten uzmanlar da vardır. Kısacası bu âlim ve eseri, lehine veya aleyhine görüş bildiren birçok araştırmacı tarafından tartışma konusu olmuştur. Fakat müellif her hâlükârda belagat ilminin tarihî seyrinde o denli etkili olmuştur ki artık bu ilim için "Sekkâki'den önce ve Sekkâki'den sonra" şeklinde bahsedilmesi yerindedir.

Miftahu'l-Ulum içerisinde yer alan belagat bölümü, müellifin kendisinden ve kitabın diğer bölümlerinden daha meşhur olmuştur. Sekkâki, kitabında iştikak, sarf, nahiv, meani, beyan, muhas-

sinatı lafziyye ve maneviyye, istidlal, aruz ve kafiye konularını ele almıştır. Dilin temeli olarak gördüğü sarf ve nahiv ilimlerinden sonra kastedilen anlamı ortaya çıkaran meani ilmini belagatin temel konusu olarak ayrıntılarıyla incelemiştir. Daha sonra bedi ilmi olarak adlandırılacak olan sözü güzelleştiren lafzi ve manevi sanatları belagatin tamamlayıcısı olarak görmüştür. Meani ilminin iyi anlaşılması için gerekli gördüğü mantık ilmine dair (had ve istidlal) tanım, önerme, kıyas gibi konuları *Miftah*'ta ele almıştır. Fakat bu bölümde formel mantığın felsefi müktesebatından ziyade mantuki kavram, tanım ve önermelerin dilsel içeriklerini ve belagi akıl yürütme ölçütlerini dikkate almıştır. Sekkâki, meani ilminden sonra dolaylı anlatım yollarını ifade eden ve teşbih, mecaz, kinaye istiare gibi konuları kapsayan beyan ilmini incelemiştir. Yine müellif, dil ilimleriyle uğraşanların bilmesi gerektiğini düşündüğü ve şiir içinde yer alan aruz ve kafiye konularını da son bölümde ele almıştır. Bu kitabın özellikle belagate ayrılmış olan üçüncü kısmı âlimler arasında revaç bulmuş, dil bilginleri tarafından okutulmuş, üzerine şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Ayrıca birçok kişi tarafından özetlenerek yahut temel alınarak belagat ilmine dair muhtasar eserler de kaleme alınmıştır. Kısacası Sekkâki belagat ilmine mührünü vurmuştur. Günümüzde yazılan belagat kitaplarının dahi temelde ona dayandığını, öykündüğünü ve çoğunlukla onun belirlediği terminolojiyi ve tasnif yöntemini kullandığını söylemek mübalağa olmayacaktır. Bu bağlamda belagat tarihinde bir Sekkâki ekolünden bahsetmek doğru olacaktır. Bu sebeple Sekkâki, birçok araştırmaya konu olmuş önemli bir âlimdir. Hiç şüphesiz daha birçok araştırmaya da konu olacaktır.

Sekkâki sarf ve nahiv ilimlerini belagate temel olacak bir yapıda incelemiş ve konumlandırmıştır. Bu bağlamda müellif eserini sarf, nahiv ve belagat şeklinde üç ana bölümde telif ettiğini belirtmiştir. Elinizde bulunan bu eserde Sekkâki ve kitabı *Miftahu'l-Ulum* değişik açılardan, özellikle de onun gramer ve belagat anlayışı çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur. Bu ko-

nuların aynı çalışmada bütüncül bir şekilde sunulmuş olması da Sekkâki'yi ve eserini daha nesnel ve anlaşılır bir biçimde tanımasına katkı sağlayacağını ümit etmekteyim.

Bu çalışmanın projelendirilmesini teklif eden Doç. Dr. Tahsin Yurttaş'a, kitabın editörlüğünde büyük emekleri olan Doç. Dr. Abdullah Hacıbekiroğlu'na, kitabın proje süreçlerini yürüten Arř. Gör. Hatice Keskinöđlu'na, bölüm yazarı olan akademisyenlerimize, kitabın basılmasında destek hizmeti sağlayan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ne, BAP Ofisi çalışanlarına ve katkı sağlayan tüm arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Doç. Dr. Muhammet Mücahit Asutay

ÖN SÖZ

Arap belagat ilminin teorik bakımdan kurucusu sayılan Ebu Yakup Sekkâki, Harezmi ve Doğu Belagat Ekolünün en önde gelen temsilcisi sayılmaktadır. Abdülkahir Cürcani'den sonra teorik ve kavramsal düzeyde belagat ilminin kurulması ve olgunlaşmasında en önemli yeri haiz âlim Sekkâki'dir. Sekkâki, Arap belagatinde çığır açmasıyla ünlenen ve *Miftahu'l-Ulum* adlı eseriyile - Arapça özelinde- dilsel varlığı külli ve kategorik bir şekilde belirtilebilen bir dilbilim âlimidir. O, mantık ve kelam ilmindeki teorik ve felsefi mükteşebatını dil ilimlerine ve özellikle belagat ilmine dair yazdığı *Miftahu'l-Ulum* adlı eserine yansıtmıştır. Sekkâki, *Miftahu'l-Ulum*'da meani ve beyanın yer aldığı temel belagat konularının yanı sıra iştikak, sarf, nahiv, istidlal, şiir ve aruz gibi dil ilimlerine ve edebî ilimlere de yer vermiştir. O, bu dil ilimlerini farklı anlam ve iletişim düzeylerinin tamamını kapsayan ilmü'l-edeb üst başlığı altında tasnif ve telif etmiştir. Bu bağlamda *Miftah*, ilmü'l-edeb altında yer alan dil ilimlerinin temel bir ifadesi sayılmalıdır. Eserin ilgi çekici yanı, onun dil ilimlerini tek bir eser içinde ve kuşatıcı bir şekilde inceleyebilmesi, konuları insicamlı bir şekilde sistematize etmesidir.

Miftah, Sekkâki'nin ifadesiyle genel açıdan üç ana bölüme ayrılmıştır: Sarf, nahiv ve belagat (meani, beyan ve bunların eki olan muhassinat). Bu bağlamda müellif, eserine belagat ilimlerine temel olacak şekilde gramer konularını işleyerek başlamıştır. Sekkâki, iştikak ilmini sarf ilmi altında incelemiştir. Ona göre sarf, cümle ve cümle yapılarından bağımsız olarak kelime yapılarını ve biçimlerini inceleyen bir ilimdir. Harflerden oluşan kelimelerin türetme yolları sarf ilmi açısından önem arz etmektedir. Sekkâki'ye göre sarfi anlam, kelimelerin oluştuğu harflerin diziminden ya da lafzından değil biçiminden ve yapısından açığa çıkar. Bu anlamda morfolojik yapı ve anlamların bilinmesindeki temel amaç, cümle bilgisini ifade eden nahiv ilmine bir hazırlık

yapmaktır. Sekkâki nahvi, cümle yapılarının ve öğelerinin işlevsel anlamlarını veren bir ilim olarak izah etmektedir. Ona göre nahiv ilminin temel işlevi de sarfla birlikte belagat ilimleri olan *meani* ve *beyana* hazırlayıcı olmasıdır. Arapça dil ilimleri tarihi açısından *Miftah*'ın en özgün kısmı ise belagat bölümü sayılmaktadır. Bununla birlikte eserin gramer ve belagat ağırlıklı olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu sebeple çalışmamız kapsam olarak Sekkâki'nin gramer ve belagat anlayışıyla sınırlandırılmıştır. Onun şiir, kafiye ve aruz ilimlerine dair görüşleri ise ayrı bir bölüm olarak bu çalışmada yer almamaktadır. Bu konularda ayrıca akademik çalışmalar yapılabilir.

Sekkâki belagati, *meani* ve *beyan* şeklinde iki ana bölüme ayırmış ve muhassinat başlığı altında *bedi* kısmını bu iki bölüme ek olarak yazmıştır. Onun bu tasnifi, kavramsal ve yöntemsel içerikleri korunarak kendisinden sonra da kullanılan temel bir şablon olmuştur. Sekkâki'de belagat ile doğrudan ilişkili olması bakımından *fesahat* kavramı, *meani* ve *beyan* ilimleri kapsamında yer alan ve Arapça bağlamında sözlü edebî bir yetkinlik olarak görülmektedir. Ona göre *fesahat*, belagatin paralelinde muhataba duygu ve düşüncelerini etkili ve doğru bir şekilde ifade etmeyi sağlar. Bu bakımdan *fesahat* kavramı, sözdizimsel (*meani*) ve dolaylamalı anlatımlarda (*beyan*) dilsel ifade imkânı sunar ve üst bir lafzi-anlamsal normu ifade eder. *Meani* kavramını belagatin bir konusu veya bölümü olarak sistemli bir şekilde ilk ele alan Sekkâki olmuştur. *Miftahu'l-Ulum*'da *meani* konuları haber ve talep olmak üzere iki ana kısma ayrılmıştır. Doğrulanması veya yalanlanması muhtemel cümleler haber başlığı altında, talep bildiren konular ise talep başlığı altında ele alınmıştır. Sekkâki, *meani* ilminde sözün *fesahati*yle birlikte muktezayihâle uygun oluşunu amaçlamıştır. Sekkâki, *beyan* ilmini anlamın farklı yollarla ifade edilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu, teşbih, istiare, mecaz, kinaye gibi dolaylı anlatım biçimlerini ifade eder. Ona göre sözün en fasih biçimde ifadesi bağlama uygun olmakla birlikte bu estetik sanatları kullanmakla açığa çıkar. Bu şekilde

beyan ilmi, anlamın daha etkili veya daha incelikli olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla beyan ilminin her bir konusu hakiki, mecazi, lügavi, örfi, akli, hayalî, vehmî gibi farklı anlam düzeylerinin birer ifadesi olarak okunmalıdır. Sekkâki, istidlal ilmini kullanarak beyan ilminde bir tür ikincil anlamlar teorisi oluşturmuş ve bunları teşbih, mecaz, istiare ve kinaye konularında uygulayarak göstermiştir. Sekkâki, bedi ilmini muhassinat kavramı ile ifade etmiş ve onu meani ve beyan ilimlerinin bir eki olarak sunmuştur. Ona göre sözü estetik açıdan güzelleştiren ve üslubu daha beliğ hâle getiren sanatlar, anlamsal ve lafzi olarak ikiye ayrılmaktadır. Sekkâki bedi ilimleri içinde cinas, seci, tıbak, mukabele, tecahülüarif, medih, zem gibi konulara değinmiştir.

Sekkâki, belagati, kategorik olarak beyan, meani ve muhassinat (bedi) olarak tasnif etmiştir. Bu tasnif daha sonraki asırlarda geliştirilerek çağdaş döneme kadar etkisini devam ettirmiştir. O, bu konu taksiminde mantık ilminden faydalanmıştır. Sekkâki, istidlal ilmini özellikle meani ilmiyle ilişkilendirerek sözdizimsel yapıların zihni göstergelerini ve iltizamlarını açıklamıştır. O, böylece belagat önermelerine dayalı bir tür edebî/dilsel akıl yürütme modeli geliştirmiştir. Bu şablon ve taksimde klasik mantığın hem tasavvur hem de tasdik şeklindeki tasnifi etkili olmuştur. Belagat tarihinde *Miftah*'ın meani ve beyan bölümü kavram, tanım, yöntem ve tasnif bakımından en çok beğenilen ve takip edilen kısım olsa da zaman zaman Sekkâki'nin belagat tasavvuruna yönelik eleştiriler de yöneltilmiştir. Bu eleştiriler, klasik ve çağdaş dönemdeki bazı dil bilginleri tarafından dile getirilmiştir. Nitekim Kazvini, Sekkâki'nin beyan ilmi bağlamında bazı görüşlerini eleştirmiş ve kendi tercihlerini de belirtmiştir. Ayrıca, çağdaş dönemde Emin Huli, Şevki Dayf, Abdülaziz Atik gibi pek çok uzman da kavramsal, yöntemsel ve sistematik açıdan Sekkâki'ye eleştiriler yöneltilmişlerdir. Bu eleştirilerden en göze çarpanı Sekkâki'nin belagati donuklaştırdığı iddiasıdır. Çalışmanın ilgili bölümlerinde bu eleştirilere, bunların gerekçe ve değerlendirmelerine değinilmiştir. Sekkâki i'caz olgusunu dilsel bir zevkiselim

deneyimi olarak görmekte, Kur'an'daki i'cazın da belîğ kimse tarafından sezilebilir ve ifade de edilebilir edebî bir meleke olarak açığa çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda o, i'cazın nazımdan çok dilsel ifadelerin belagat ölçütlerine göre idrak edilmesi ve uygulanmasında açığa çıkacağını belirtmektedir.

Sekkâki'nin en önemli ve bilinen eseri olan *Miftahu'l-Ulum*'un belagat kısmının çevrilerek Türkçeye kazandırılmış olması mutluluk vericidir. Ülkemizde Sekkâki ile ilgili makale, tez ve kitap düzeyinde nitelikli çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte onun gramer ve özellikle belagat anlayışını tümel bir şekilde ortaya koyan; *Miftah*'taki iştikak, sarf, nahiv, belagat, istidlal gibi dil ilimlerine disiplinler arası bir bakış açısıyla değinen, bu ilimler arasındaki ilişkilere işaret eden ve klasik ve çağdaş eleştirilere konu olduğu şekliyle Sekkâki'nin belagat ilmine etkisinin incelendiği yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Elinizdeki bu eser, bahsedilen bu hedefleri gramer ve belagat ilimleri açısından gerçekleştirmeye yönelik olarak telif edilmiş olup her bir bölüm yazısı akademik/bilimsel eleştiri ve öneriye açıktır. Sekkâki ve *Miftah*, ilmü'l-edeb bağlamında dil ilimlerine getirmiş olduğu bütünlükçü perspektif ve belagat ilminde sağlamış olduğu teorik/sistemik açılımlar sebebiyle akademik olarak incelenmeyi hak eden bir âlim ve eseridir.

Bu çalışmamızda, alanında uzman akademisyenlerin hazırladığı on bir yazı yer almaktadır. Bu bağlamda çalışma, Sekkâki'nin hayatı, eserleri, ilmî kişiliğine, sarf, nahiv bağlamında gramer anlayışına, belagat açısından onun fesahat, icaz, meani, beyan ve bedi anlayışına, belagat-mantık ilişkisine, klasik ve çağdaş dönemde Sekkâki'ye yöneltilen eleştirilere ve bunların değerlendirilmesine ayrıntılı olarak yer vermektedir. Yazım sürecinde bölümler iki hakem ve editör tarafından değerlendirilmiş ve gelen öneriler çalışmanın yetkinleşmesine katkıda bulunmuştur. Öncelikle bu çalışmaya bölüm yazmak suretiyle katkı sunan değerli bilim insanlarına ve hakemlik yapan değerli hocalarımıza, çalışmayı yayınlayan Fecr Yayınevine şükranlarımızı sunarız. Bu

çalışma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ne "Klasik Arap Dil İlimleri (Sarf, Nahiv, Belagat) Açısından Ebu Yakup Sekkâki'nin (ö. 626/1229) Görüşlerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi" başlığıyla sunulmuş, bilimsel araştırma projesi (Proje ID: 2451, Proje Kodu: SHD-2023-2451) olarak kabul edilmiş ve tamamlanmıştır. Projenin akademik bir yayın olarak basılmasına katkı sağlayan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'ne, AYBÜ BAP Ofisi ve çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederiz.

Tahsin Yurttaş - Abdullah Hacıbekiroğlu

Ankara 2023